

SHAHRISABZDA ANA'NAVIY HUNARMANDCHILIK TURLARI (MILLIY
SO'ZANALAR VA KASHTACHILIK)

Jalilov Asqar Yo'ldosh o'g'li

Shahrisabz davlat muzey qo'riqxonasi Hisobga olish bo'lim boshlig'i asqarjalilov14@gmail.com

Annotatsiya: Shahrisabz vohasida ana'naviy hunarmandchilik turlari (kashtachilik, suzana, do'ppichlik tarixi va uning uziga xos xususiyatlari uzoq o'tmishga borib taqaladi. Shahrisabz kashtachilik san'ati XIX asrga kelib, o'ziga xosligi, an'anaviyligi bilan O'rta Osiyoda shuhrat qozondi. Uning qadimgi nusxa kompozitsiyalari ko'p jihatdan gilam ko'rinishini eslatadi. Islomiy naqsh – to'p barg, gulli, ko'ngirali "Hirotn zanjirlari" Shahrisabz so'zanalarida uchraydigan naqshlarga ham tegishlidir.

Shahrisabz kashtachiligi asosan "iroqi" uslubida tikilsa-da, unda "yo'rma" va "kandaxayol" choklaridan keng foydalanilgan. Kashtaning hoshiyalari va markaziy maydonini ajratib turuvchi "oba" chiziq yo'llari ham ana shunday uslubda bajarilgan. O'sha vaqtlarda beklar va amirlar saroylari kashtachilik namunalariga buyurtma beruvchi asosiy iste'molchilardan hisoblanar edi. Shu bois bu milliy mahsulot ko'pincha shahar muhiti va tarovatining estetik didini o'zida aks ettirgan.

Kalit so'zlar: Shahrisabz vohasi, Buxoro amirligi, Samarqand, Nurota, Amir Temur, So'zana, Oq-Saroy saroyi, Dorus Saodat, Mahmud ibn Valiy

**ВИДЫ ТРАДИЦИОННЫХ РЕМЕСЕЛ ШАХРИСАБЗА (НАЦИОНАЛЬНЫЕ
СЮЗАНА И ВЫШИВКА)**

Аннотация: В Шахрисабзском оазисе история традиционных ремесел (вышивка, сюзаны, шляпное производство) и их уникальные особенности уходят в далёкое прошлое. Оно прославилось в Средней Азии. Цветочные коричневые «Цепи Хирот» также связаны с мотивами созан Шахрисабза.

Хотя шахрисабзская вышивка в основном шьется в стиле «ираки», в ней широко используются стежки «йорма» и «кандахайол». Линии «оба», разделяющие края и центральную часть вышивки, выполнены в одном стиле. В то время дворцы бегов и эмиров были одними из основных потребителей, заказывающих образцы вышивки. Поэтому этот национальный продукт зачастую отражает эстетический вкус городской среды и свежесть.

Ключевые слова: Шахрисабзский оазис, Бухарский эмират, Самарканд, Нурота, Амир Темур, Созана, Белый дворец, Дорус Саодат, Махмуд ибн Вали.

**TYPES OF TRADITIONAL CRAFTS IN SHAHRISABZ (NATIONAL SUZANI
AND EMBROIDERY)**

Annotation: In the Shahrisabz oasis, the history of traditional handicrafts (embroidery, suzana, hat making) and its unique features go back to the distant past. Its new copies are reminiscent of many

Islamic patterns - a ball of leaves, flowers, "Hirat Chains" also refers to the patterns built in Shahrissabz words.

Although Shahrissabz embroidery is mainly sewn in the "Iraki" style, "yorma" and "kandakhayol" stitches are widely used in it. The borders of the embroidery and the "oba" lines that make up the central area are also made in the same style. At that time, the palaces of begs and emirs were considered consumers for ordering embroidery samples. Therefore, this national product often reflects the aesthetic taste of the city environment and freshness.

Key words: Shahrissabz Oasis, Bukhara Emirate, Samarkand, Nurota, Amir Temur, Sozana, White Palace, Dorus Saodat, Mahmud bin Vali

Shahrissabz kashtachilik san'ati XIX asrga kelib, o'ziga xosligi, an'anaviyligi bilan O'rta Osiyoda shuhrat qozondi. Uning qadimgi nusxa kompozitsiyalari ko'p jihatdan gilam ko'rinishini eslatadi. Islomiy naqsh – to'p barg, gulli, ko'ngirali "Hiroto zanjirlari" Shahrissabz so'zalarida uchraydigan naqshlarga ham tegishlidir.

Shahrissabz kashtachiligi asosan "iroqi" uslubida tikilsa-da, unda "yo'rma" va "kandaxayol" choklaridan keng foydalanilgan. Kashtaning hoshiyalari va markaziy maydonini ajratib turuvchi "oba" chiziq yo'llari ham ana shunday uslubda bajarilgan. O'sha vaqtlarda beklar va amirlar saroylari kashtachilik namunalariga buyurtma beruvchi asosiy iste'molchilardan hisoblanar edi. Shu bois bu milliy mahsulot ko'pincha shahar muhiti va tarovatining estetik didini o'zida aks ettirgan.

Ma'lumki, ulug' sarkarda Amur Temur ham o'sha vaqtlarda boshqa yurtlardan eng yaxshi naqqosh va hunarmandlarni olib kelganligi bois shaharda hunarmandchilik yaxshi rivojlangan. Natijada Shahrissabz kashtachiligida ham naqqoshlik, o'ymakorlik bilan bog'liqlik, gul shakllarining tushurilishi, barg naqshlari bilan boyitilgan o'simlik shakllarini ifodalovchi bezak uslublari yaxshi rivojlangan va haqiqiy bezak kompozitsiyalarini, xalqona shakllarni o'zida mujassamlashtirgan tasvirlar paydo bo'lgan.

Kashtalarni tayyorlashda qo'lda tikilgan paxta yoki shoyi matodan, shuningdek, ipak va jundan foydalanilgan. Shu tariqa kashtachilikning rivojlanishi tufayli Shahrissabzda hunarmandchilikning bu turi o'z rang-barangligi, serjiloligi hamda sifatligi bilan dovrug' qozongan. Tadqiqotchilarning aytishicha, Shahrissabz kashtasi gulbezaklarining ko'pligiga ko'ra, Buxoro va Nurota kashtachilik namunalariga yaqindir.

Nurota kashtachiligida gul tasvirlariga nazokat va nafislik baxsh etuvchi erkin tagligi katta o'rin tutsa, Shahrissabz kashtachiligida taglikni to'raligicha naqsh bilan bezash yoki bezakning bir tekisda taqsimlanishi yanada yorqin aks etadi. Shu sababli Shahrissabz kashtachiligining asosiy va qo'shimcha bezaklari boy va turli tumanligi, jozibali va serqirraligi bilan ajralib turadi. Barglar va gul zangilaridan iborat cheksiz bu manzara mo'l ko'pchilik, jo'shqinlik, bahor va hayot ramzlarini ifodalaydi. Shahrissabz bezakchiligida keng tarqalgan yo'nalishlardan biri, ko'plab mayda gullar bilan bezatilgan novdalarning ko'rinishidir.

Bu uslub xalq kashtachilik san'ati hamda saroy san'atida ham keng tarqalgan. Ular Shahrissabz yodgorliklari va me'moriy bezaklarida ham o'z aksini topgan. Ko'p bargli bezakning o'zi ham Sharq xalqlarida quyosh belgisini ifodalaydi.

To'yga atab tikilgan kashta va so'zanalarida ham hayot, quyosh, hosildorlik ramzlari aks etadi. Kashtalarning rangi bezak sifatlarini kuchaytiruvchi yorqin ranglar jilosi bilan ajralib turadi. XIX asr o'rtasida anilin buyoqlaridan foydalanish Shahrisabz kashtalari sifatiga salbiy ta'sir qildi. Garchi kashta tikishda safsar, moviy, yashil kabi ranglardan foydalanish imkoniyati paydo bo'lgan bo'lsada, kashtalar o'ziga xos bo'lgan tabiiy ranglar uyg'unligidan mahrum bo'ldi.

XIX asr oxirlariga kelib, Shaxrisabz kashtalari xalq san'atining noyob asarlari darajasiga yetdi va temuriylar davridan beri saqlanib kelayotgan an'anaviy madaniyatning nechog'li betakror bo'lganligini yana bir bor isbotladi. XIX-asr oxiriga kelib O'zbekistonda bir qancha mahalliy kashtachilik maktablari shakllandi.

Bir tomondan, ularning kompozitsiyalari va bezak dekoratsiyasining tabiati bo'yicha ko'p umumiyliklari bor edi; boshqa tomondan, ular o'ziga xos, xususiyatlari va dekorativ naqshlar va rang berish usullarining xilma-xilligi bilan ajralib turardi. Markaziy Osiyoning eng qadimiy shaharlaridan biri bo'lgan Shahrisabz (Qashqadaryo viloyati) kashtachiligi alohida qiziqish uyg'otadi.

Uning nomi "yashil shahar" degan ma'noni anglatuvchi "ko'katlar va ko'zni qamashtiruvchi gullarning ko'pligi tufayli" berilgan. Shahrisabz Amir Temur mansub bo'lgan Barlos urug'ining mulki edi. Shahardagi mashhur me'moriy yodgorliklar – Oq-Saroy saroyi, Temuriylar davrining Dorus Saodat oilasi qabri va Ko'k-Gumbaz masjidi XIV-XV asrlarda Movarounnahrning yirik ma'muriy va madaniy markazi bo'lganligidan dalolat beradi. Amir Temur bu shaharga musulmon Sharqining turli davlatlaridan ko'plab rassom va hunarmandlarni olib kelgan va bu shaharning yirik hunarmandchilik markaziga aylanishiga yordam bergan.

XIX -asrda Shahrisabz Buxoro amirligi bekligining markazi bo'lib, bu yerda savdo va hunarmandchilik rivoj topdi. Asosan bek va amirlarning xonadonlari kashta tikishga buyurtma bergan va sotib olgan, shuning uchun Shahrisabz ayollari o'zlari uchun mayda buyumlar va katta-katta buyumlarni, masalan: suzana, liboslar va otlar, aristokratlar uchun. Shahrisabz kashtalari shahar muhitining estetik afzalliklarini aks ettirdi, bu esa o'z navbatida katta xonadonlarga qarashli ustaxonalarda ishlayotgan rassom va hunarmandlarning ijodiga asoslangan edi.

Kashtachilik naqshlari va o'rta asr me'morchiligi dekoratsiyasi o'rtasida juda ko'p umumiylik topilishi ajablanarli emas: ular islom san'atidagi yagona bezak uslubining aksi bo'lib, ularning klassik ifodasi gul palmetlari va naqshlari bilan to'la nafis barglar dekorasi edi. rozetlar, silliq o'ralgan barglar va spiral motiflar.

Ammo xalq dizayni an'analari shahar kashtachiligining bezaklarining kelib chiqishida muhim rol o'ynagan. Natijada, professional bezak kompozitsiyalarining sintezi va shakllarning xalq talqini bo'lgan dizaynlar paydo bo'ldi.

Shahar suzanlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ular asosiy panelning o'rtasida gulli rozet shaklida katta medalyonni o'z ichiga olgan kompozitsiyalar, gul naqshlarining ko'pligi va boyligi va ehtiyotkorlik bilan bezatilgan keng hoshiyaga ega. Chegara odatda uchta qismdan iborat edi - asosiy markaziy va ikkita qo'shimcha tor qism - lekin suzanning

o'rta paneli kabi keng edi. Bunday kompozitsion uslublar gilamlarga ham xos bo'lib, ko'pincha tikuvchilarga taqlid qilish uchun namuna bo'lib xizmat qilgan.

Kashta tikishda uyda paxta yoki shoyi mato, ipak yoki jun ipdan foydalanilgan. Aytish kerakki, shahar kashtachiligi yuqori sifatli ishlov berishni ko'rsatdi. Shahrisabzlik tikuvchilar qanda-xayol chokini afzal ko'rgan bo'lsa, basma, yurma, iroki choklarini ham qo'llagan. Tadqiqotchilar Shahrisabz kashtalarining gulli bezaklari jihatidan Buxoro va Nurota kashtalariga o'xshashligini qayta-qayta ta'kidlaganlar.

Bu shunchaki tasodif emas. Buxoro bir amirlikning poytaxti bo'lib, boshqa shaharlar uchun namuna bo'lgan.

Boshqalar buni hamma narsada, shu jumladan shahar mashhur bo'lgan kashtachilik san'atida nusxalashga intilishdi. Shahrisabz kashtachiligi Buxorodagiga qaraganda kompozitsiya jihatidan kam xilma-xillik ko'rsatadi. Nurotaga kelsak, uning dekorativ qoplamasi bo'sh panelni o'z ichiga olgan bo'lib, uning gul naqshlariga nafislik va nafis nafislik baxsh etgan. Lekin Shahrisabz kashtachiligida yo panno uzluksiz ishlov berilgan yoki bezak bir tekis zichlik bilan taqsimlangan, bunda matoning ohanglangan fonining kichik joylarigina bo'sh qolgan.

Kichikroqlari (gullar, novdalar, barglar) bilan to'ldirilgan katta bezak naqshlari zig'irning butun yuzasini to'ldirib, bo'sh joy qoldirmadi.

Shahrisabz kashtachiligining asosiy va qo'shimcha motivlari boyligi va xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Barg kurtaklari va gul palmetlarining cheksiz naqshlari mo'l-ko'llik, bahor, hayot va tabiatning ulug'vorligi g'oyasini ramziy qildi. Ular o'rta asrlarda dunyoning eng go'zal maskanlaridan biri hisoblangan Shahrisabzning go'zalligini o'zida mujassam etgandek edi. – Bahorda uning yonbag'irlaridagi ko'katlarning jilosi va fayzligi shu qadar cho'ziladiki, bu yerda jannat gilami yotqizilgandek bo'ladi. uylarning tomi va devorlarida anemon va boshqa gullar o'sadi", deb yozadi Mahmud ibn Valiy

Shahrisabz suzanasi bezaklarining asosini guldor palmetalar va rozetlar tashkil qiladi va tikuvchilar ularga alohida e'tibor beradi. Ular, odatda, gulning uzunlamasina kesmadagi ko'rinishini yoki gulning yuqoridan ko'rinishini ifodalovchi katta, nozik shakllardir. Hech bir gul boshqasiga o'xshamaydi va odatda barglarning keng halqasidan hosil bo'lgan ramka ichiga chiziladi, bu unga yanada monumental, boy ko'rinish beradi. Aytgancha, ushbu qurilma ham professional rassomlardan olingan. Gul naqshlari dizaynning ko'plab boshqa versiyalarini keltirib chiqaradi.

Masalan, Shahrisabz bezaklarining yana bir sevimli motivi - bu ko'plab mayda gullar bilan bezatilgan gulli buta xalq va saroy san'atida mashhur bo'lib, Shahrisabzdagi me'morchilik bezaklarida tez-tez qo'llanilishidan dalolat beradi. Shahrisabz kashtachiligida asosan musulmon Sharqida mashhur bo'lgan naqshlar qo'llanilsa-da, ularni qo'llash usuli bilan farqlanadi, bu esa ularni o'ziga xos san'at asariga aylantiradi. Hech bir element boshqasini takrorlamadi, lekin dekorativ ishlov berishning o'ziga xos xususiyatlari tufayli noyob edi.

Shahrisabz kashtachiligidagi gul naqshlarining ko'pchiligini nafaqat me'moriy bezaklarda, balki san'atning boshqa turlarida ham ko'rish mumkin. Asosan hoshiyada qo'llaniladigan chahar-chirag (to'rt chiroq) naqshi Shahrisabz kashtachiligiga xosdir.

Motif kundalik foydalanishda keng tarqalgan chiroq shakliga o'xshashligi sababli shunday nomlangan. Bu o'rtacha kattalikdagi gulli rozet (yuqoridan ko'rinib turibdiki), undan bir xil o'lchamdagi palmetalar gulning bo'ylama qismini ifodalaydi, ularning har biri bargli halqalar bilan o'ralgan, to'rt tomondan ingichka shoxchalar ustida chiqib turadi. Bu naqsh temuriylar davri sopol buyumlarida tez-tez uchrab turadi, bu yerda u taomning asosiy bezaklari vazifasini bajaradi.

Ko'pincha chegara dizayni katta gul palmetasi va chahar-chirag naqshlari o'rtasidagi almashinish shaklida bo'ladi. Yana bir tez-tez uchraydigan hoshiya dizayni Hirot naqshidir, ikki tomondan qirrali novda bilan o'ralgan katta gulli palmet.

Temuriylar saltanatining poytaxti Hirotdagi saroy ustaxonasi badiiy jarayonning yetakchisi bo'lgan XV asrda paydo bo'lgan bu dizayn Yaqin Sharq va Markaziy Osiyoda eng mashhur gilam va mato naqshlaridan biriga aylandi. Hatto oz sonli bezak naqshlarini tahlil qilish ham Shahrisabz kashtachiligining yanada rivojlanishida temuriylar davri san'ati muhim o'rin tutganini qayd etish imkonini beradi.

Suzana dekorning chuqur semantik mazmuni bilan ham ajralib turadi. Markaziy rozetning atrofidagi xo'rozlar - bu qushlarning kichkina, stilize qilingan figuralari bo'lib, dumi vilkalari va boshlarida uchburchak tepasi va orqalarida xuddi shunday tridentli. Bu trident oddiygina, qadimgi zardushtiylar an'analari ko'ra, qushlarning orqasiga o'rnatilgan chiroqning stilize qilingan tasviridir.

Qadimgi davrlarda muqaddas qushlarning kichik haykallari ossuariylarga qo'yilgan va olov yoqilgan kichik chiroq uchun asos bo'lib xizmat qilgan. Bu an'ana shu qadar arxaikki, asosan, u faqat konservativ shakllarga ega bo'lgan san'at turlarida saqlanib qolgan.

Bunday mayda lampalar turkman yomud gilamlaridagi qushlar tasvirida, turkman taqinchoqlari va ubalik hunarmand Hamro Rahimova yasagan loydan yasalgan o'yinchoqlarda uchraydi. Shahrisabz kashtachiligida bu naqshning saqlanib qolgan xalq an'analari bardavomligining o'ziga xos namunasidir.

Uning ma'nosi uzoq vaqtdan beri unutilgan edi, ammo orqasida chiroq ko'tarib yurgan qush bilan bog'liq himoya g'oyasi qolgan edi. Kokerellar qadim zamonlardan beri quyoshning ramzi sifatida qabul qilingan va unumdorlik g'oyasi bilan bog'langan.

Ushbu ma'noni boshlang'ich nuqtasi sifatida olib, ular syuzanda joylashgan markaziy doira shunchaki quyoshning rasmidir, degan xulosaga kelish qiyin emas. Hoshiyadagi gullar diametri bo'ylab bodom (bodom) naqshlari bilan bezatilgan bo'lib, ular quyoshning yana bir ramzi bo'lgan aylanma rozetga o'xshaydi.

Hatto ko'p bargli rozetlarning o'zi ham ko'plab Sharq xalqlari orasida quyoshni ifodalash uchun xizmat qilgan. Shunday qilib, nega ramziy ma'nosi hayot, quyosh va unumdorlik g'oyalari bilan bog'liq bo'lgan bu dizaynlarning barchasi to'y uchun kashta tikilgan syuzanda paydo bo'lishi aniq bo'ladi. Uning butun tarkibi baxtli kelajak hayot orzulari bilan bog'liq ma'noni ochib beradi.

Shahrisabz liboslarining o'ziga xos xususiyati boy bezak va yuqori sifatli mahorat bo'lib, undan aristokratik didlar va o'sha davr modasi haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Liboslar odatda doimiy ishlangan fonga ega bo'lib, ular mustahkamlik, hashamat va boylik

taassurotlarini bildirar edi, ko'pincha sariq (fonda) va qizil (asosiy naqshlar) kontrast ranglarning kombinatsiyasi xalatga ko'zni qamashtiruvchi yorqinlikni berdi.

Katta gulli palmetalar, vazadagi gullar naqshlari yoki qarama-qarshi rangdagi ko'ndalang chiziqlar bilan bezatilgan qalin poyadagi bodomlar xalat bezash uchun asos bo'lgan. Ko'krak qafasi qanday tutilganini ko'rish qiziq. Ular bodomni, olov tilini yoki oqlangan buklangan bargni eslatuvchi shaklga ega naqshlardir. (Bu ko'plab Sharq xalqlari orasida mashhur bo'lgan polisemantik element bo'lib, kelib chiqishi alohida tavsifni talab qiladi). Uni dekorativ ishlov berishga katta e'tibor berildi.

Misol uchun, barg yarmiga bo'lingan, bir qismi qizil va sariq chiziqlardan iborat bo'lsa, ikkinchisi oq fonni saqlaydi, ularda kichikroq, qizil tanachalar joylashgan. Shunga o'xshash bezak naqshlari poponlar (ko'rpa-to'shaklar) uchun xarakterlidir, ular ko'pincha xalatlar bilan bir xil tarzda bajariladi va ular bilan o'ziga xos to'plamni tashkil qiladi. An'anaga ko'ra, otlar ham ehtiyotkorlik bilan bezatilgan.

Guvoh, nemis olimi va sayohatchisi Von Shvarts 20-asr boshlarida shunday deb yozgan edi: "Oltin naqshli poponlar men ko'rgan eng hashamatli narsalardan biridir. Turkiston quyoshi nurlari ostida boy kiyingan otlar mutlaqo hayratlanarli taassurot qoldiradi.

Ranglar va qimmatbaho matolarni samarali tanlashga kelsak, O'rta Osiyo xalqi o'zining qo'rg'oshin osmoniga o'rganib qolgan yevropalik rassomlardan ancha ortda qolib ketgan". Albatta, kashtado'zlik ranglari yorqin diapazoni bilan ajralib turardi, bu uning dekorativ xususiyatlarini kuchaytirdi.

Tikuvchilar bir nechta ranglardan foydalangan holda, ularni bir-biriga qarama-qarshi qilib birlashtirib, turli xil ranglar ifodasini qidirdilar. Eng mashhur kombinatsiyalar orasida malina qizil to'q yoki och ko'k va yorqin qizil sariq rangga ega. XIX-asr oxirida anilin bo'yoqlarining keng tarqalishi Shahrisabz kashtachiligi sifatiga putur yetkazdi.

Ranglar diapazoni sezilarli xilma-xil soyalarni - binafsha, firuza, pushti va yashil ranglarga ega bo'lsa-da, kashtado'zlik tabiiy ranglarning haqiqiy yumshoq va uyg'un kombinatsiyasini yo'qotdi. XIX-asr oxiri – Shahrisabz kashtachiligi shunchaki xalq amaliy san'atining ajoyib namunalari emas;

Bu shaharda Temuriylar davridan beri saqlanib qolgan an'anaviy madaniyatning yuksak darajasidan dalolat beradi. U o'zbek xalqining moddiy va ma'naviy merosida munosib o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://Culture of Central Asian>.
2. Mahmud ibn Vali "Baxur al asror".
3. <https:// Kamoliddin Behzod nomidagi memorial park muzeyi>.
4. <https://Journal of the academy of arts of Uzbekiston>
5. https://en.wikipedia.org/wiki/Shakhrisabz_Suzani
6. <https://iqmena.livejournal.com/384676.html>
7. <https://blog.roomstogo.com/oriental/uzbek/suzani/shakhrisabz/>